

**БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ПЕДАГАГІЧНЫ
УНІВЕРСІТЭТ
імя Максіма Танка**

172.21:398(476)

Дубініна Дзіна Мікалаеўнаа

**Беларускі фальклор як сродак развіцця
выразнага маўлення старэйшых дашкольнікаў
ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму**

13.00.07 – тэорыя і методыка дашкольнай адукацыі

АЎТАРЭФЕРАТ
дысертацыі на суісканне вучонай ступені
кандыдата педагагічных навук

Мінск 1997

Работа выканана ў" Беларускаім дзяржаўным педагагічным ўніверсітэце
імя Максіма Танка

Навуковы кіраўнік кандыдат педагагічных навук,
дацэнт Н.С.Старжынская

Афіцыйныя апаненты: доктар педагагічных навук,
прафесар Л.Дз.Глазырына;

кандыдат педагагічных навук,
дацэнт М.С.Кавалевіч

Апаніруючая арганізацыя Нацыянальны інстытут
адукацыі Міністэрства
адукацыі Рэспублікі Беларусь

Абарона адбудзецца "9' снежня 1997_ г. у 14.00 гадзін на
пасяджэнні савета Д 02.21.02 па абароне дысертацый на
суісканне вучонай ступені доктара навук у Беларускаім
дзяржаўным педагагічным ўніверсітэце імя М.Танка па адрасу:
220809, г. Мінск, вул. Савецкая, 18, ауд. 482.

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў бібліятэцы Беларускага
дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М.Танка.

Аўтарэферат разасланы 6 лістапада 1997г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

М.І.Дронь

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Аktуальнасць праблематыкі звязнага маўлення звязана з тым,
што ва ўмовах блікароднаснага білінгвізму ў дзіцячым садзе з
рускім моўным рэжымам дзеці павінны авалодаць навыкамі
элементарных зносін на беларускай мове. Для ажыццяўлення гэтай
задачы неабходна, каб маўленне дашкольнікаў вызначалася не толькі
свайей правільнасцю, але і выразнасцю.

На працягу дашкольнага дзяцінства ў сваім штодзённым жыцці
дзеці ўступаюць у бытавыя зносіны, а ў працэсе мастацка-маўленчай
дзеянасці — у эстэтычна-вобразныя. У гэтых зносінах дашкольнікі ў
асноўным карыстаюцца гутарковым, літаратурна-мастацкім стылямі
маўлення, найбольш характэрнай якасцю якіх з'яўляецца выразнасць.

Правільнае вымаўленне, выразная інтанацыя, уменне выбіраць
неабходныя вобразныя моўныя сродкі для выражэння ўласных думак
спрыяе майстэрскаму авалоданню дзецьмі старэйшага дашкольнага
ўзросту сапраўдным мастацтвам слова. Ва ўмовах блізкароднаснага
білінгвізму, калі дзіця пачынае авалодваць беларускай мовай, якая па
ўмовах навучання з'яўляецца другой, гэтая задача становіцца
вызначальнай.

Развіццё маўлення дашкольнікаў, навучанне роднай мове
даследчыкі цесна звязваюць з вырашэннем задач фарміравання
мастацка-маўленчай дзейнасці. Так, выкарыстанне пераказвання
фальклорных і літаратурных твораў з мэтай фарміравання ў
дашкольнікаў умення будаваць звязнае маналагічнае выказванне
ўключае азнаямленне дзяцей з выяўленча-выразнымі сродкамі
мастацкага тэксту (параўнаннямі, сінонімамі, антонімамі, метафарами і
інш.). Разам з тым, авалоданне гэтымі моўнымі выяўленча-выразнымі
сродкамі служыць развіццю мастацкага ўспрымання літаратурных
твораў, якое захоўвае свой эмацыянальна-непасрэдны характар, гэта
значыць застаецца сапраўды эстэтычным успрыманнем. Такім чынам,
у дзіцяці фарміруюцца свядомыя адносіны да маўлення ў "яго
эстэтычнай функцыі, якая праяўляецца ў выбары моўных выяўленча-
выразных сродкаў для стварэння мастацкага вобраза (А.Я.Шыбіцкая,
Н.В. Гаўрыш).

Разам з тым неабходна адзначыць, што маўленне становіцца
вобразным, непасрэдным і жывым у тым выпадку, калі ў дашкольнікаў
выхоўваецца цікавасць да моўнага багацця, развіваецца ўменне
выкарыстоўваць у сваім маўленні самыя разнастайныя выразныя сродкі.
Творы фальклору выконваюць у гэтай справе асноватворную ролю.
Яны не толькі пашыраюць веды дзяцей аб навакольнай рэчаіснасці

але і развіваюць уменне тонка адчуваць мастацкую форму, мелодыку і рытм роднай мовы.

Пры стыхійным фарміраванні блізкароднаснага двухмоўя, якога практычна цяжка пазбегнуць, дзеці пачынаюць з рэцэптыўнага двухмоўя. У гэтым выпадку паўнацэннае маўленчае выхаванне без апоры на мастацкае слова робіцца зусім немагчымым. Толькі такім шляхам можна далучыць дзяцей да беларускай мовы як роднай, садзейнічаць засваенню яе выразнага багацця на пачуццёвым узроўні.

На неабходнасць дачынення дзяцей да прыгажосці роднага слова, развіцця культуры яго маўлення ўказвалі славытыя беларускія пісьменнікі, педагогі і грамадскія дзеячы Я.Колас, У.Ф.Луцэвіч, В.Вітка і інш.

У сваіх педагагічных артыкулах Я.Колас адзначаў, што дзецям неабходна старанна вывучаць сваю родную мову, ведаць і любіць творы беларускай літаратуры. Пры гэтым ён падкрэсліваў, што знаёмства з родным словам узбагачае дзіця духоўна, з'яўляецца першай крыніцай, праз якую яно пазнае жыццё і акаляючы свет.

Спроба стварыць цэласную сістэму выхавання і навучання дашкольнікаў беларускай мове сродкамі мастацкага слова яшчэ ў даваенныя гады была зроблена У.Ф.Луцэвіч. Яна сцвярджала, што мастацкая літаратура з'яўляецца для дзіцяці тым чароўным светам, праз які яно пазнае лепшыя ўзоры слоўнага мастацтва.

Абавязковым лічыць уключэнне фальклору ў выхаванне і навучанне дзіцяці беларускі дзіцячы пісьменнік В.Вітка. Фальклорныя творы, на яго думку, дазваляюць маленькаму слухачу з найбольшай сілай адчуць характэрнае, мілагучнасць, музыку, жывую душу мовы.

Аднак першыя метадычныя рэкамендацыі і дапаможнікі па азнаямленні дашкольнікаў з беларускай літаратурай з'явіліся толькі ў апошнія дзесяцігоддзі. Тут неабходна адзначыць, што, па-першае, названыя распрацоўкі прызначаны для навучання дзяцей, для якіх беларуская мова была роднай, а па-другое, асноўная ўвага ў гэтых дапаможніках і рэкамендацыях надавалася метадам і прыёмам, накіраваным на ўсведамленне дзецьмі зместу твора, а не яго мастацкай формы.

Што да праблемы азнаямлення з творамі фальклору ў сітуацыі блізкароднаснага білінгвізму і на гэтай аснове развіцця выразнасці беларускага маўлення рускамоўных дашкольнікаў, то яна была амаль нераспрацаванай і з навуковага, і з практычнага пункта гледжання. Можна назваць толькі адзінага даследчыка ў гэтай галіне — Н.С.Старжынскую, якая толькі закранула праблему азнаямлення дзяцей з беларускай мастацкай літаратурай у дзіцячым садзе з рускім моўным рэжымам. Пытанні развіцця выразнага маўлення дашколь-

нікаў разглядаліся ёю як адзін з кампанентаў мастацка-маўленчай дзейнасці, аднак ставіліся яны даследчыцай у кантэксце агульнай работы па развіцці маўлення даволі рэдка.

Аналіз сучасных праграма-метадычных дакументаў і практыкі навучання беларускай мове ў дзіцячым садзе з рускім моўным рэжымам паказвае, што беларускі фальклор для развіцця выразнага маўлення дашкольнікаў выкарыстоўваецца недастаткова, без пэўнай сістэмы. У выніку чаго фарміраванне культуры беларускага маўлення (у прыватнасці такіх яе якасцей, як выразнасць і вобразнасць) знаходзіцца на нізкім узроўні.

Такім чынам, можна канстатаваць: праблема развіцця ў дашкольнікаў выразнага беларускага маўлення ў дзіцячым садзе з рускім моўным рэжымам не распрацавана ні ў тэарэтычным, ні ў практычным планах.

Выходзячы з актуальнасці праблемы развіцця выразнага маўлення дашкольнікаў, быў вызначаны выбар тэмы нашага даследавання: "Беларускі фальклор як сродак развіцця выразнага маўлення старэйшых дашкольнікаў ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму".

Сувязь работы з навуковымі праграмамі, тэмамі

Дысертацыйнае даследаванне выканана ў рамках навуковай работы кафедры метад дашкольнага выхавання БДПУ па тэме: "Развіццё маўлення дзяцей дашкольнага ўзросту ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму".

Аб'ектам даследавання з'яўляецца працэс развіцця беларускага маўлення дашкольнікаў у сітуацыі блізкароднаснага білінгвізму.

Прадмет даследавання — фарміраванне выразнасці і вобразнасці беларускага маўлення старэйшых дашкольнікаў у працэсе іх эстэтычна-вобразнага зносінаў.

Мэта даследавання: вызначыць і распрацаваць найбольш аптымальныя шляхі фарміравання выразнага і вобразнага беларускага маўлення старэйшых дашкольнікаў ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму.

Мэта даследавання канкрэтызавалася ў наступных задачах:

1. Высветліць асаблівасці ўспрымання старэйшымі дашкольнікамі розных жанраў беларускага фальклору і вызначыць узроўні развіцця выразнага рэпрадуктыўнага і прадуктыўнага беларускага маўлення выхаванцаў старэйшай групы рускамоўнага дзіцячага сада.

2. Вызначыць асноўныя сродкі выразнасці беларускага фальклору, якія аказваюць уплыў на развіццё выразнага маўлення старэйшых дашкольнікаў.

3. Распрацаваць змест і месходыку фарміравання выразнага і вобразнага беларускага маўлення старэйшых дашкольнікаў у дзіцячым садзе з рускім моўным рэжымам, апрабіраваць яе ў працэсе вопытна-эксперыментальнага навучання.

Навуковая гіпотэза. Паколькі вусная народная творчасць выступае як універсальны сродак развіцця выразнасці і вобразнасці маўлення дзіцяці, а ўсходнеславянскі фальклор (у тым ліку рускі і беларускі) разам з цеснымі паралелямі сюжэтаў і вобразаў вызначае адметнасцю і сваеасаблівасцю мовы, у якой праяўляецца усё нацыянальнае, індывідуальнае, уласцівае толькі свайму народу, то азнамленне старэйшых дашкольнікаў са сродкамі мастацкай выразнасці блізкароднасных фальклорных твораў і параўнанне гэтых сродкаў прывядзе да элементарнага ўсведамлення дзецьмі выразных уласцівасцей лексікі і фразеалогіі рускай і беларускай мовы, што ў сваю чаргу дазволіць ім адвольна карыстацца выразна-выяўленчымі сродкамі ва ўласным маўленні. Ідэнтычнасць элементаў фальклорных твораў двух братніх народаў зробіць магчымым, у час работы над выразнасцю дзіцячага маўлення, перанос агульных спосабаў работы з аднаго літаратурнага матэрыялу на другі. Пры гэтым рашаючым фактарам навучання дашкольнікаў мастацтву маўлення з'яўляецца ўключэнне жывога вуснага слова ў гульнявую дзейнасць, што дазволіць развіваць як камунікатыўныя здольнасці дзіцяці, так і здольнасць да эстэтычнага задавальнення, якія маюць непасрэднае дачыненне да авалодання выхаванцамі мастацтвам звязнага маўлення, яго выразнасцю і вобразнасцю.

Метадалагічнай асновай даследавання з'яўляецца філасофская тэорыя пазнання, у прыватнасці палажэнне аб мове як сродку чалавечых эносін, дыялектычным адзінстве мовы і мыслення; даследаванні В.Гумбальдта, Ф.І.Буслаева, А.А.Патабні, А.Ф.Лосева, К.Дз.Ушынскага, якія вызначаюць родную мову як сувязь пакаленняў, канал пазнання свету, традыцыі народа, яго філасофіі і вераванняў.

Методыка даследавання насіла комплексны характар. Яна ўключала ў сябе тэарэтычныя і эмпірычныя метады: аналіз лінгвістычнай, псіхалагічнай, педагогічнай літаратуры па даследуемай праблеме, назіранне за працэсам фарміравання маўленчых навыкаў дашкольнікаў, анкетаванне выхавальнікаў, правядзенне педагогічнага эксперыменту, статыстычная апрацоўка эксперыментальных матэрыялаў.

Навуковая навізна і тэарэтычная значнасць вынікаў даследавання заключаецца ў наступным: упершыню выяўлены асаблівасці ўспрымання рускамоўнымі дашкольнікамі твораў беларускага фальклору; даказана, што выразная мова беларускай вуснай народнай творчасці з'яўляецца дзейным сродкам фарміравання выразнасці беларус-

кага маўлення старэйшых дашкольнікаў ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму, распрацавана методыка фарміравання выразнасці беларускага маўлення дзіцяці на аснове сродкаў мастацкай выразнасці беларускага фальклору.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў у тым, што распрацаваны змест, а таксама вучэбныя заданні ўжываюцца ў метадычных парадах і дыдактычных матэрыялах для дзіцячых садоў з рускім моўным рэжымам. Вынікі даследавання выкарыстоўваюцца пры чытанні лекцый, спецкурсаў, правядзенні семінараў, практычных заняткаў на факультэце дашкольнага выхавання БДПУ, курсаў павышэння кваліфікацыі дашкольных работнікаў і могуць быць выкарыстаны пры удасканаленні праграм, падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў па мастацка-маўленчай дзейнасці дзіцяці на беларускай мове у дзіцячым садзе з рускай мовай выхавання і навучання.

Сацыяльна-эканамічная значнасць атрыманых вынікаў вызначаецца не столькі колькасцямі паказчыкаў выразнасці беларускага маўлення старэйшых дашкольнікаў у дзіцячым садзе з рускім моўным рэжымам, колькі якаснымі. Авалоданне дашкольнікамі выразнасцю беларускага маўлення павышае ўзровень іх агульнай маўленчай культуры, абагачае іх духоўна. Акрамя таго, вынікі даследавання дазваляюць навукоўцам, што працуюць у дадзенай галіне, вырашаць праблему фарміравання выразнасці беларускага маўлення рускамоўных дашкольнікаў больш эфектыўна. Распрацаваныя гульнявыя комплексы, прыкладныя планы заняткаў могуць быць выкарыстаны ў якасці камерцыйнага прадукту.

На абарону выносяцца наступныя падажэнні:

1. Ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму, калі дзіця пачынае авалодваць беларускай мовай, якая па ўмовах навучання з'яўляецца другой, задача развіцця ў яго мастацтва маўлення на беларускай мове становіцца адной з вызначальных. Яе ажыццяўленне патрабуе цеснай узаема сувязі паміж мастацка-маўленчай дзейнасцю дашкольнікаў і курсам навучання іх беларускай мове. Пры гэтым мастацка-маўленчая дзейнасць павінна насіць апераджальны характар, таму што паўнацэннае маўленчае развіццё дзіцяці без апоры на мастацкае слова немагчымае.

2. Зыходзячы з таго, што моўны матэрыял для развіцця выразнасці беларускага маўлення павінен вызначацца пэўным багаццем, як з лінгвістычнага, так і з педагогічнага пункту гледжання, найлепшым яго ўзорам можна вызначыць беларускую вусную народную творчасць, якая з'яўляецца не толькі ўніверсальнай педагогічнай сістэмай навучання дашкольнікаў мастацтву маўлення, але і найбольш даступнай для

дзіяці формай духоўнасці, праз якую яно дачыняецца да мастацкіх вытокаў беларускай мовы.

Мастацтва слова ёсць мастацка-вобразная форма пазнання. Выхаванне ў дашкольнікаў успрымання твораў фальклору спрыяе авалоданню выхаванцамі выразнасцю звязнага маўлення. Шляхам азнаямлення дзяцей з беларускім фальклорам можна найбольш лёгка і хутка далучыць іх да паглыбленага разумення выразнага багацця нацыянальнай мовы, неабходнага для самавыражэння асобы; садзейнічаць узбагачэнню духоўнага свету кожнага выхаванца.

3. Засваенню дзецьмі на ўзроўні чутця выразных багаццяў беларускай мовы спрыяе наяўнасць блізкароднасных паралелей фальклорных твораў рускага і беларускага народа, што дазваляе дзіцяці лепей заўважаць адметнасць, вобразнасць і характэрныя той мовы, на якой гучыць твор.

Разумение тэксту звязана з фанетычным афармленнем, граматычнай пабудовай выказвання, але ў асноўным вызначаецца ступенню авалодання лексікай, якой напоўнены гэты тэкст. Супастаўленне сюжэтаў блізкароднасных твораў дапамагае звярнуць увагу дзіцяці на адметнасць мастацкіх сродкаў выразнасці кожнага з іх, параўнаць вобразныя словы і трапныя выразы ў паралельных мастацкіх тэкстах.

Разам з тым наяўнасць блізкароднасных паралелей фальклорных твораў дае магчымасць пераносу агульных спосабаў работы з аднаго матэрыялу на другі, што магчыма толькі ў тым выпадку, калі ёсць ідэнтычнасць элементаў гэтага матэрыялу. Важнай умовай авалодання выразнасцю беларускага маўлення з'яўляецца параўнанне выразных сродкаў беларускай мовы з адпаведнымі сродкамі рускай мовы, што садзейнічае асэнсаванню і выкараненню памылак інтэрферэнцыі.

4. Цесна звязана з мастацка-маўленчай дзейнасцю гульнявая. Гульня, як і мастацтва, ажыццяўляецца свабодна, без прымусу. Гульні і мастацкую творчасць збліжае і тое, што яны выклікаюць задавальненне, якое дастаўляе сам працэс творчасці, працэс гульні. Развіццё эстэтычнага ўспрымання фальклорнага твора і на яго аснове поспех фарміравання выразнага маўлення дашкольніка залежаць ад таго, наколькі якасна ўключаюцца творы літаратуры ў асноўны від дзейнасці дзяцей — гульні.

Асабісты ўклад саіскальніка ў атрымання вынікаў даследавання складаецца: а) з распрацоўкі праграмы і метадыкі даследавання; б) у правядзенні вопытна-эксперыментальнай работы ў дзіцячых садах № 435, № 491 г. Мінска і дзіцячым садзе № 31 г. Салігорска; в) стварэнні і ўкараненні ў практыку работы навукова-метадычных і вучэбна-

метадычных матэрыялаў" для выхавальнікаў дзіцячых садоў Рэспублікі Беларусь.

Апрабаванне і ўкараненне вынікаў даследавання.

Асноўныя вынікі даследавання дакладваліся і абмяркоўваліся на кафедры метадыкі дашкольнага выхавання БДПУ, рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі "Народная педагогіка і сучасныя праблемы навучання і выхавання" (г. Мінск, 1992), рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі "Фальклор як сродак выхавання нацыянальнай самасвядомасці" (г. Мінск, 1993), навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 80-годдзю з дня нараджэння М. М. Конінай (г. Масква, 1994), рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі "Праблема стварэння нацыянальнай сістэмы падрыхтоўкі педагогічных кадраў для дашкольных устаноў рэспублікі Беларусь" (г. Мінск, 1994), рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі "Гульня і развіццё" асобы дашкольніка" (г. Мінск, 1995), міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі "Новыя тэхналогіі ў выхаванні і навучанні дашкольнікаў" (г. Магілёў, 1996). Аўтар выступаў па праблеме, што даследуецца, з лекцыямі і вядзе практычныя заняткі з выхавальнікамі і метадыстамі (перыядычнасць — 50-80 лекцый і практычных штогод, пачынаючы з 1990 г.).

Апублікаванасць вынікаў. Матэрыялы даследавання знайшлі адлюстраванне ў 7 публікацыях аўтара ў часопісе, зборніках матэрыялаў навуковых канферэнцый, метадычных рэкамендацыях.

Структура і аб'ём дысертацыі. Дысертацыя складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі работы, двух раздзелаў, вывадаў. У ёй змешчана 115 старонак, 10 табліц. Спіс крыніц, што былі выкарыстаны, уключае 194 найменні.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

Ва ўводзінах і агульнай характарыстыцы работы абгрунтоўваецца выбар тэмы даследавання, яе актуальнасць, распрацаванасць дадзенай праблемы на сучасным этапе; вызначаюцца аб'ект, прадмет, мэты і задачы даследавання, гіпотэза, метадалагічная аснова. Фармуліруюцца палажэнні аб навізне, тэарэтычнай, практычнай, сацыяльна-эканамічнай значнасці даследавання.

У першым раздзеле "Тэарэтычныя асновы развіцця выразнага і вобразнага маўлення ў дзяцей дашкольнага ўзросту ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму" разглядаецца лінгвістычны аспект выразнасці і вобразнасці маўлення; аналізуецца асаблівасць развіцця гэтых ка-

мунікатыўна маўленчых якасцей у дзяцей дашкольнага ўзросту; адзначаецца асноватворная роля фальклору ў фарміраванні мастацтва маўлення выхаванцаў; даецца характарыстыка выразных сродкаў вуснай народнай творчасці, раскрываюцца асноўныя накірункі вырашэння праблемы развіцця выразнага і вобразнага маўлення дашкольнікаў у тэорыі і практыцы дашкольнай педагогікі, вызначаюцца перадумовы развіцця выразнага маўлення дзяцей дашкольнага ўзросту ў сітуацыі блізкароднаснага білінгвізму.

Большасць мовазнаўцаў выразным лічыць маўленне, "якое пабудавана так, што самім падборам і ўладкаваннем сродкаў мовы, знакавай структурай уздзеінічае не толькі на розум, але і на эмацыянальную вобласць свядомасці і падтрымлівае ўвагу слухача або чытача" (Б.М.Галавін», Ф.М.Янкоўскі, М.В.Абабурка і шш.).

Працэс станаўлення выразнага і вобразнага маўлення дашкольнікаў знаходзіцца ў цэнтры ўвагі многіх даследчыкаў дзіцячага маўлення. У іх працах адзначаецца, што свае думкі дзіця перадае пры дапамозе простага слова, а свой унутраны стан, свае пачуцці, адносіны выражае пры дапамозе мовы, якая мае асаблівую інтанацыю, гучанне, вобразнасць (Л.С.Выгоцкі, С.Л.Рубінштэйн, А.А.Люблінская).

Сапраўдным узорам мастацтва маўлення з'яўляецца вусная народная творчасць, якая вызначаецца шырокім колам вобразнасці і мастацкай дасканаласці. Адсюль і яе значны ўплыў на культуру маўлення як прамоўцы, так і слухача.

Праблеме фарміравання ў дзяцей мастацтва маўлення надавалася ўвага на працягу ўсяго гістарычнага жыцця грамадства, таму што мастацтва выхавання ўключае перш за ўсё выхаванне і навучанне мастацтву гаварыць, гаварыць так, каб гэта кранала не толькі думкі, але і пачуцці.

У сітуацыі блізкароднаснага білінгвізму авалодванне рускамоўнымі дашкольнікамі выразнасцю і вобразнасцю беларускага маўлення набывае асаблівую значнасць, таму што навучыцца размаўляць на другой мове, якая асэнсоўваецца ў грамадстве як родная, дзеці павінны не толькі правільна, але і па-мастацку прыгожа.

Авалоданне дзяцей-білінгваў выразнасцю беларускага маўлення звязана з улікам пэўных сацыялінгвістычных, лінгвістычных і псіхалага-педагагічных перадумоў.

У адпаведнасці з апошнімі за вызначальны прынцып навучання беларускай мове і разумення яе выразных сродкаў неабходна браць вывучэнне комплексу функцыянальна роднасных з'яў беларускай мовы у параўнанні з комплексам аналагічных з'яў рускай мовы.

Наяўнасць блізкароднасных паралеляў паміж творамі рускага і беларускага фальклору дае магчымасць вырашыць гэты прынцып найбольш грунтоўна і дасканалы, пры гэтым уплыў мовы мастацкай літаратуры і фальклору на фарміраванне маўленчай культуры слухачоў носіць даволі глыбокі характар.

Вызначэнне на аснове тэарэтычных крыніц выразнасці і вобразнасці маўлення, працэсу станаўлення гэтых камушкатыўных якасцей на працягу дашкольнага дзяцінства, перадумоў іх фарміравання ў сітуацыі блізкароднаснага білінгвізму стала асновавызначальным у правядзенні нашай далейшай эксперыментальнай работы.

У другім раздзеле "Фарміраванне выразнасці і вобразнасці маўлення старэйшых дашкольнікаў ў дзіцячым садзе з рускім моўным рэжымам" аналізуецца педагагічны вопыт выхавальнікаў рускамоўных дашкольных устаноў па развіцці выразнасці і вобразнасці беларускага маўлення, паказваюцца асаблівасці ўспрымання дзецьмі-білінгвамі выразных сродкаў беларускага фальклору, узроўні выразнасці рэпрадуктыўнага і прадуктыўнага беларускага маўлення выхаванцаў, раскрываюцца шляхі фарміравання выразнасці беларускага маўлення старэйшых дашкольнікаў у працэсе эстэтычна-вобразных зносін.

Аналіз практыкі работы паказаў, што выхаванне культуры беларускага маўлення старэйшых дашкольнікаў у дзіцячым садзе з рускім моўным рэжымам, у прыватнасці такіх яе маўленчых якасцей, як выразнасць і вобразнасць, вызначаецца сваёй недасканаласцю. Працэс развіцця выразнасці і вобразнасці беларускага маўлення дзяцей не адпавядае патрабаванням праграмы і не ўлічвае наяўнасць сітуацыі блізкароднаснага білінгвізму, у якой адбываецца маўленчае развіццё выхаванцаў. Вырашэнне праблемы ўскладняецца тым, што большасць выхавальнікаў не ў дастатковай ступені валодаюць беларускай мовай.

Выяўленне асаблівасцей успрымання дзецьмі твораў беларускага фальклору і узроўняў выразнасці іх рэпрадуктыўнага і прадуктыўнага маўлення праводзілася ў дзіцячых садах № 435, № 491 г. Мінска і дзіцячым садзе №31, г. Салігорска Мінскай вобласці (157 дзяцей старэйшага дашкольнага ўзросту). Навучанне беларускай мове ў гэтых дашкольных установах з рускім моўным рэжымам пачыналася з другой малодшай групы.

Абследаванне праводзілася ў выглядзе індывідуальных гутарак з кожным дзіцём. Дашкольнікам было прапанавана 5 тыпаў заданняў.

Першы тып заданняў выяўляў разуменне дзецьмі сэнсу мастацкага тэксту на слых. Дзецям чыталася беларуская народная казка, пасля чаго прапаноўваліся пытанні па змесце твора. Адказы дзяцей сведчаць пра тое, што большая частка старэйшых дашкольнікаў (79,7%)

добра разумее тэкст на беларускай мове. Аднак некаторыя дзеці ўсё ж не змаглі правільна адказаць на пытанні, што былі пастаўлены па змесце казкі. На наш погляд, гэта можна растлумачыць як недастатковай фанетычнай і граматычнай падрыхтоўкай дашкольнікаў, так і няўменнем раскрыць значэнне слоў, якія з'яўляюцца асноўнымі ў разуменні тэксту.

Другі тып заданняў быў накіраваны на высвятленне ўменняў дашкольшцаў вызначаць розныя фальклорныя жанры і выдзяляць асноўную тэму твораў.

Аналіз адказаў дзяцей паказаў, што у іх не сфарміраваны дакладныя ўяўленні аб жанравых асаблівасцях фальклорных твораў. Найбольш бліжэй і зразумелым дзецям жанрам з'яўляецца казка. З лёгкасцю вызначаюць дашкольнікі тэму казкі, забаўляўкі, лічылкі (сюжэтай). Пэўную цяжкасць у іх вызывае вызначэнне тэмы прыказкі, скарагаворкі, лічылкі, небыліцы. Відавочна, што гэтыя творы вельмі рэдка ўключаюцца ў мастацка-маўленчую дзейнасць дзяцей.

Паколькі пытанне развіцця выразнасці і вобразнасці маўлення было для нас цэнтральным, то асноўная ўвага надавалася вызначэнню асаблівасцей успрымання дашкольнікамі сродкаў мастацкай выразнасці фальклорных жанраў. На гэта быў накіраваны трэці тып заданняў. Дзецям — прапаноўваліся тыя фальклорныя творы, дзе гэтыя мастацкія сродкі сустракаюцца часцей і з'яўляюцца найбольш характэрнымі для пэўнага фальклорнага жанру.

Колькасны аналіз дзіцячых адказаў дазволіў нам вызначыць чатыры узроўні ўспрымання дзецьмі старэйшага дашкольнага ўзросту выразных сродкаў беларускага фальклору.

На аснове папярэдніх канстатуючых вопытаў было выказана меркаванне наконт таго, што розныя ўроўні ўспрымання выразных сродкаў беларускага фальклору старэйшымі дашкольнікамі аказваюць аднаведны ўплыў на вобразнасць перадачы тэксту мастацкага твора ў форме пераказу.

Чацвёрты тып заданняў быў накіраваны на вызначэнне ўзроўняў выразнасці пераказу рускамоўнымі дашкольнікамі мастацкага тэксту на другой блізкароднаснай мове.

Аналіз ўзнаўлення мастацкага тэксту дзецьмі у асноўным пацвердзіў наша меркаванне. Выразнасць дзіцячых пераказаў непасрэдна залежала ад ўзроўню ўспрымання выхаванцамі сродкаў мастацкай выразнасці. Аднак былі і такія выпадкі, калі дзеці з сярэднім узроўнем успрымання выразных сродкаў фальклору вызначаліся нізкім узроўнем выразнасці беларускага маўлення, а дашкольнікі з нізкім узроўнем успрымання фальклорных выразных сродкаў — нулявым узроўнем выразнасці беларускага маўлення, у іх выказваннях назіраліся памылкі інтэрферэнцыі. Гэта значыць, выразнасць маўлення дашкольнікаў была ніжэйшай за пэўны ўзровень успрымання выразных сродкаў фальклору.

Неабходна адзначыць, што нават у тых пераказах, якія мы аднеслі да высокага ўзроўню, моцна адчуваўся ўплыў рускай мовы ў галіне вымаўлення. У асобных выпадках дашкольнікі не маглі правільна выкарыстаць патрэбную граматычную ці лексічную адзінку. У большасці дзіцячых пераказаў назіралася недасканалая структурная пабудова тэксту, беднасць лексічнага матэрыялу, трапныя выразы і прыгожыя вобразныя словы ў тэксце сустракаліся вельмі рэдка.

Пры ўзнаўленні тэксту дзецьмі інтанацыйныя адценні асобных персанажаў амаль не перадаваліся, не была ярка выражана пытальная і клічная танальнасць выказвання.

Пяты тып заданняў быў накіраваны на вывучэнне сфарміраванасці ў дзяцей дашкольнага ўзросту выразнасці вуснага прадуктыўнага маналагічнага маўлення. З гэтай мэтай дзеці павінны былі скласці апавяданне па ілюстрацыі да знаёмай казкі.

Якасны аналіз дзіцячых апавяданняў на беларускай мове паказаў, што ў сваіх сачыненнях дзеці з цяжкасцю захоўваюць структурную пабудову. Амаль не было тэксту, у якім бы дакладна можна было прасачыць усе яго кампазіцыйныя часткі.

Толькі ў асобных дзіцячых выказваннях сустракаліся эпітэты (пры апісанні знешняга выгляду катка — залатога лабка); памяшальна-ласкальныя суфіксы (тапарок, дубок, каток), аднародныя члены сказа (пошёл у лес, стукнуў у дубок, выска(ч)ы(л) каток — залаты лабок; звароты ("Дзед, чаго табе трэба?"). Увогуле адсутнічалі трапныя параўнанні, устоўлівыя казачныя формулы.

Апавяданні дзяцей вызначаліся канкрэтнасцю. Дашкольнікі не ўключалі ў свае выказванні падзеі, якія маглі б адбыцца да ці пасля таго часу, што адлюстраваны на ілюстрацыі. Значная беднасць была характэрна і для інтанацый уласных выказванняў старэйшых дашкольнікаў. У большай ступені гэта адчувалася на недакладнай дыкцыі і няправільнай пастаноўцы слоўнага і лагічнага націскаў.

Адзначым, што маўленне большай часткі дзяцей уяўляла сабой адметную форму сумяшчэння моўных элементаў дзвюх блізкароднасных сістэм.

Канстатуючыя вопыты далі магчымасць зрабіць наступныя высновы: старэйшым дашкольнікам даступнае эстэтычнае ўспрымання розных жанраў фальклорнага твора. У адзінстве яго зместу і формы, хоць усведамленне мастацкай формы твора выклікае ў многіх дзяцей

пэўныя цяжасці дзеці старэйшага дашкольнага ўзросту часткова выдзяляюць сродкі выразнасці ў фальклорных тэкстах, але выкарыстоўваюць іх у сваім маўленні недастаткова актыўна; пераказы беларускіх тэкстаў рускамоўнымі выхаванцамі вызначаюцца малавыразнасцю, у большасці выпадкаў дзеці пераказваюць творы адразу на рускай і беларускай мове. Адчуваецца інтэрферэнцыя, асабліва на фанетычным і лексіка-граматычным ўзроўні; дзіцячыя апавяданні па ілюстрацыі да знаёмай казкі на беларускай мове маюць маўленчыя памылкі, да якіх адносяцца: неадпаведнасць апавядання тэме, парушэнні паслядоўнасці пры расказванні тэксту, адсутнасць сувязей паміж часткамі тэксту, няўдалы парадак слоў у сказе; няўдалы парадак сказаў у тэксце, паўтарэнне аднаго і таго ж слова, парушэнні кіравання слоў у сказе, наяўнасць рускіх слоў, адсутнасць прыгожых вобразных слоў і трапных выразаў.

Эксперыментальныя даныя дазваляць у асноўным, вызначыць становачую патэнцыяльную (вынікі ўспрымання сродкаў мастацкай выразнасці фальклорных твораў), але не рэальную моўную падрыхтаванасць старэйшых дашкольнікаў да авалодання мастацкім маўленнем.

У вопытна-эксперыментальнай рабоце па нашай метадыцы прымала ўдзел 80 дзяцей старэйшага дашкольнага ўзросту з тых самых садоў, што ўдзельнічалі ў канстатуючым эксперыменце. Астатнія, 77 выхаванцаў, займаліся ў кантрольных групах у адпаведнасці з патрабаваннямі праграмы выхавання і навучання ў дзіцячым садзе.

Уся работа па фарміраванні выразнасці і вобразнасці маўлення дашкольнікаў складалася з трох этапаў. На кожным этапе яна мела свае канкрэтныя мэты і задачы. Пры гэтым развіццё выразнасці і вобразнасці беларускага маўлення дашкольнікаў адбывалася як у спецыяльна арганізаванай вучэбна-маўленчай і мастацка-маўленчай дзейнасці, так і ў штодзённым жыцці (гульні, зносіны з дарослымі і аднагодкамі, самастойная мастацка-маўленчая і тэатральна-мастацкая дзейнасць).

На першым этапе асноўнай мэтай навучання выступала засваенне дзецьмі элементарных ведаў аб асаблівасцях жанраў беларускага фальклору, іх прызначэнні і сродках мастацкай выразнасці. На другім — вызначальным было паглыбленне ведаў дзяцей аб сродках мастацкай выразнасці розных фальклорных жанраў і фарміраванне ў выхаванцаў пэўных уяўленняў аб асноўных спосабах дасягнення выразнасці рэпрадуктыўнага маўлення. На трэцім этапе нашай работы першасным лічылася фарміраванне ў дзяцей дашкольнага ўзросту ўменняў дакладнага і слушнага выкарыстання выразных уласцівасцей моўных адзінак у працэсе прадуктыўнага маўлення (самастойнага звязнага выказвання на беларускай мове).

Для вопытнага навучання намі былі распрацаваны спецыяльныя гульнівыя комплексы, якія ўключаліся ў мастацка-

маўленчую і тэатральна-мастацкую дзейнасць старэйшых дашкольнікаў. Разам з тым метадыка прадугледжвала далейшае фарміраванне выразнасці беларускага маўлення на занятках па навучанні беларускай мове ў дзіцячым садзе з рускім моўным рэжымам. З гэтай мэтай у канспекты заняткаў па развіцці беларускага маўлення, распрацаваныя Н.С.Старжынскай, былі ўключаны гульнівыя камунікатыўныя практыкаванні і сітуацыі па азнаямленні дзяцей з выразнымі магчымасцямі моўных адзінак і адпрацоўцы выразнасці рэпрадуктыўнага і прадуктыўнага беларускага маўлення. Маўленчым матэрыялам для гэтых практыкаванняў служылі творы беларускага фальклору.

Пры распрацоўцы метадыкі мы прадугледжвалі, што азнаямленне дзяцей з жанрамі рускага фальклору мела апераджальны характар у дачыненні да знаёмства з жанрамі беларускага фальклору, іх мастацкімі асаблівасцямі.

Эфектыўнасць эксперыментальнага навучання выяўлялася ў кантрольным абследаванні дзяцей. Метадыка кантрольных заданняў была аналагічнай канстатуючым вопытам. У выніку праведзенай намі работы былі зафіксаваны становачыя зрухі ў авалоданні ведама аб жанравых асаблівасцях фальклору (уменне вызначаць жанр і тлумачыць свой адказ) дзецьмі усіх трох эксперыментальных груп. Значна павысіліся паказчыкі ўспрымання дзецьмі выразных сродкаў фальклорных твораў.

У параўнанні з кантрольнай групай, у выхаванцаў эксперыментальнай групы лягчэй ідзе працэс успрымання параўнанняў (на 20,4%), метафар (на 14,2%), сінонімаў (на 18,8%), антонімаў (на 27,8%), трапных выразаў (на 6,9%). Найбольш цяжкімі мастацкімі сродкамі для эстэтычнага ўспрымання дашкольнікаў з'яўляюцца трапныя выразы, іх вызначаюць 18,1% у кантрольных групах і 25% у эксперыментальных групах, метафара — 22,1% у кантрольных групах і 36,3% у эксперыментальных групах. Найбольш лёгка, сярод гэтых выразных сродкаў, успрыманне яох выклікала пэўныя цяжасці, дзеці эксперыментальных груп вызначалі антонімы — 68,8%.

У кантрольны эксперымент былі таксама ўключаны заданні, якія выяўлялі ўплыў праведзенай работы па развіцці выразнага і вобразнага маўлення на ўзровень развіцця наглядна-вобразнага мыслення дзяцей старэйшага дашкольнага ўзросту. Выкарыстоўвалася метадыка "Вывучэнне узроўню вобразнага мыслення дзіцяці"

(Т.Марцынкоўская). Вынікі гэтага вопыту паказалі высокі ўзровень развіцця наглядна-вобразнага мыслення дзяцей эксперыментальных груп ў параўнанні з узроўнем мыслення выхаванцаў, што наведвалі кантрольныя групы. Гэта можна растлумачыць уплывам праведзенай работы па развіцці выразнага і вобразнага маўлення дзяцей старэйшага дашкольнага ўзросту.

Вынікі параўнання узроўняў выразнасці рэпрадуктыўнага, а затым прадуктыўнага маўлення старэйшых дашкольнікаў у дзіцячым садзе з рускім моўным рэжымам паміж эксперыментальнымі і кантрольнымі групамі, дзе ужываліся розныя метадыкі фарміравання выразнасці беларускага маўлення дзяцей сведчаць пра больш высокі ўзровень сфарміраванасці гэтай маўленчай якасці ў эксперыментальных групах.

Таблица

Динаміка сфарміраванасці выразнасці беларускага рэпрадуктыўнага маўлення ў эксперыментальных і кантрольных групах дзіцячых садоў з рускай мовай выхавання і навучання

Аналіз дзіцячых пераказаў паказаў, што большасць дзяцей эксперыментальных груп справіліся з заданнем, іх пераказы мелі правільную структуру, вызначаліся наяўнасцю лексічных (вобразныя словы, трапныя выразы), сінтаксічных (простая мова, паўторы) сродкаў мастацкай выразнасці, пэўным інтанацыйным малюнкам. Адзначым, што ўсё ж інтэрферэнцыя як на фанетычным і акцэнталагічным, так і на лексіка-граматычным узроўні мела месца.

У пераказах дзяцей кантрольнай групы сустракаліся парушэнні кампазіцыйнай пабудовы. Амаль не назіралася наяўнасць ласкавых сродкаў выразнасці.

Эксперыментальная работа па фарміраванні выразнасці прадуктыўнага беларускага маўлення старэйшых дашкольнікаў дала таксама станоўчыя вынікі.

Апавяданні большай часткі дзяцей у эксперыментальных групах былі кантаміраваныя. У якасці выразных сродкаў выкарыстоўвалася простая мова, казачныя назвы герояў, эпітэты, параўнанні, трапныя выразы.

Таблица

Динаміка сфарміраванасці выразнасці беларускага прадуктыўнага маўлення ў эксперыментальных і кантрольных групах дзіцячых садоў з рускай мовай выхавання і навучання

Узроўні выразнасці прадуктыўнага беларускага маўлення старэйшых дашкольнікаў	Пачатак эксперыменту				Канец эксперыменту			
	экспер.гр.		кантр.гр.		экспер. гр.		кантр.гр	
	абсл.	%	абсл.	%	абсл.	%	абсл.	%
Высокі	5	6,3	5	6,5	17	21,2	7	9
Сярэдні	24	30	22	28,5	30	37,5	24	31,1
Нізкі	29	36,2	30	38,9	24	30	26	33,7
Нулявы	22	27,5	21	27,3	9	11,2	20	29,8

Апавяданні дзяцей у кантрольных групах вызначаліся парушэннямі у афармленні структуры тэксту, мікраратэмы былі толькі выдзелены, абазначаны, але не раскрыты. Дамінавала фармальная сувязь паміж выказваннямі. У якасці выразных сродкаў вельмі рэдка выкарыстоўваліся казачныя назвы герояў, эпітэты, простая мова.

Такім чынам, вынікі нашага даследавання даказваюць карыснасць і неабходнасць ужывання прапанаванай намі метадыкі, якая прадугледжвае выкарыстанне твораў беларускага фальклору ў якасці ўніверсальнага сродку фарміравання ў старэйшых дашкольнікаў выразнасці беларускага маўлення ва умовах блізкароднаснага білінгвізму.

ВЫВАДЫ

1. Развіццё выразнага маўлення з'яўляецца значнай састаўной часткай выхавання культуры маўлення ў шырокім сэнсе гэтага слова.

Маўленне становіцца выразным і вобразным у тым выпадку, калі ў дзіцяці выходзіць цікавасць да моўнага багацця, развіаецца ўменне выкарыстоўваць у сваім маўленні самыя разнастайныя выразныя сродкі.

Асабліваю значнасць вырашэнне гэтай праблемы набывае ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму. Старэйшыя дашкольнікі, што выходзяць з дзяцей садзе з рускім моўным рэжымам, павінны навучыцца размаўляць на беларускай мове не толькі правільна, але і выразна.

2. Паколькі важнай задачай у фарміраванні выразнасці беларускага маўлення з'яўляецца адпрацоўка навыкаў і ўменняў слухаць і разумець беларускае маўленне, заўважаць тыя асаблівасці, што надаюць яму выразнасць і вобразнасць, то асноўным зместам першапачатковага азнаямлення дзяцей з багаццем беларускай мовы павінен стаць фальклор. Ён служыць свайго роду першым "родным словам", тым "падручнікам", які напісаны самім народам і не толькі дапамагае дзецям асэнсавальна ўсё багацце беларускай мовы, але і выклікае ў выхаванцаў жаданне навучыцца размаўляць па-беларуску.

3. Наяўнасць блізкароднасных паралеляў паміж творами рускага і беларускага фальклору спрыяе найбольш глыбокаму ўспрымання і ўсведамленню дашкольнікамі нацыянальных моўных асаблівасцей гэтых твораў (што ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму набывае першаснае значэнне) і абумоўлівае развіццё пачуцця ўспрымання выразных сродкаў іх блізкароднасных паралеляў.

4. Выяўленне ўзростаў ўспрымання мастацкага тэксту паказала, што ў большасці дзяцей старэйшага дашкольнага ўзросту няма дакладных ўяўленняў пра жанравыя, кампазіцыйныя і моўныя асаблівасці фальклорных твораў, нізкі ўзровень выразнасці беларускага маўлення дзяцей суадносіцца з адсутнасцю сродкаў мастацкай выразнасці ў іх рэпрадуктыўных і прадуктыўных выказваннях, нават тыя выхаванцы, якія выдзяляюць выразныя сродкі фальклорных твораў (эпітэты, параўнанні, метафара) недастаткова выкарыстоўваюць іх у сваіх уласных сачыненнях.

5. Аптымізацыя працэсу фарміравання выразнасці беларускага маўлення старэйшых дашкольнікаў прадугледжвае цесную узаемасувязь паміж мастацка-маўленчай дзейнасцю выхаванцаў і іншымі відамі маўленчай дзейнасці. Пры гэтым мастацка-маўленчая дзейнасць дзейнасць заўсёды апераджае вучэбна-маўленчую і моўна-пазнавальную дзейнасць. Развіццё ў дзяцей дашкольнага ўзросту чутця да ўспрымання вобразнага ладу фальклорных твораў фарміруе іх умовнае выкарыстоўваць выразныя сродкі ў сваім маўленні з першых гадоў жыцця.

6. Уключэнне твораў фальклору ў вядучую дзейнасць дашкольнага ўзросту — гульню дае магчымасць зрабіць працэс успрымання і асэнсавання выразных сродкаў беларускага фальклору непасрэдным і цікавым і аказвае пазітыўны ўплыў на фарміраванне выразнасці

беларускага маўлення старэйшых дашкольнікаў.

7. Знаёмства дашкольнікаў з багаццем беларускага маўлення ў час іх назіранняў за з'явамі прыроды і навакольнага асяроддзя, у працэсе беларускіх народных гульняў дае магчымасць стварыць такую жывую свабодную атмасферу, якая спрыяе не толькі развіццю мастацкага ўспрымання навакольнага свету, але і на яго аснове фарміраванню вобразнасці беларускага маўлення.

8. У выніку эксперыментальнага навучання дашкольнікі сталі эмацыянальна адгукацца на вобразны змест фальклорных твораў. У іх сфарміравалася разуменне асаблівасцей розных жанраў фальклору. Дзеці пачалі самастойна выдзяляць сродкі мастацкай выразнасці ў тэксце, яны тонка адчувалі і разумелі сэнсавыя адценні слоў і словазлучэнняў. Павялічыўся аб'ём і выбар вобразных сродкаў, што выкарыстоўваюцца выхаванцамі ў працэсе звязнага выказвання, іх дакладнасць і слухнасць выкарыстання ў тэксце.

9. Дадзенае даследаванне не разглядае ў поўнай ступені ўсіх аспектаў пастаўленай праблемы. Далейшай распрацоўкі патрабуюць такія пытанні, як: фарміраванне выразнасці беларускага маўлення старэйшых дашкольнікаў у працэсе бытавых зносін; вывучэнне комплекснага ўплыву твораў беларускай мастацкай літаратуры, фальклору і жывапісу на фарміраванне вобразнасці беларускага маўлення дашкольнікаў; фарміраванне выразнасці беларускага маўлення ў дзяцей сярэдняга дашкольнага ўзросту.

СПІС АПУБЛІКАВАННЫХ ПРАЦ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

1. Дубініна Дз.М. Выкарыстанне сродкаў народнай педагогікі ў навучальным працэсе па метадыцы развіцця маўлення дзяцей дашкольнага ўзросту // Праблема стварэння нацыянальнай сістэмы падрыхтоўкі педагогічных кадраў дашкольных устаноў Рэспублікі Беларусь: Сб. матэрыялаў навукова-практычнай канферэнцыі / Міністэрства адукацыі і навукі Рэспублікі Беларусь, Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт, Педагагічнае таварыства Рэспублікі Беларусь; Адк. за вып. М.М.Ярмалінская. - Мінск, 1994. - С. 36-38.

Дубініна Дз.М. Народныя гульні як сродак развіцця інтанацыйнай выразнасці маўлення дашкольнікаў / Творчы патэнцыял гульні Сб. матэрыялаў рэспубліканскай навуковай канферэнцыі / Міністэрства адукацыі і навукі Рэспублікі Беларусь, Беларускі дзяржаўны педагогіч

ны ўніверсітэт імя М.Танка; Адк. за вып. М.М.Ярмалінская. _ - Мінск, 1995.-С. 46-47.

3. Дубініна Дз.М. Развіццё выразнасці маўлення старэйшых дашкольнікаў. Пралеска. - 1995. - № 11. - С. 14-15.

4. Дубініна Дз.М. Выкарыстанне сродкаў народнай педагогікі ў развіцці выразнага маўлення дашкольнікаў: Мет. рэк. /Мінскі абласны інстытут ўдасканалення настаўнікаў: - Мінск, 1996. - 86 с.

5. Дубініна Дз.М. Выкарыстанне вершаваных жанраў фальклору для азнаямлення дашкольнікаў з асновамі паэтыкі //Новые технологии в воспитании и обучении дошкольников: Сб. материалов международной научно-практической конференции /Министерство образования и науки Республики Беларусь, Могилёвский государственный педагогический институт им. А.А.Кулешова, Управление образования при Могилёвском облисполкоме, областной институт усовершенствования учителей. - Могилёв, 1996. - С. 65-67.

6. Дубініна Дз.М. Азнаямленне з паэзіяй. Пралеска. - 1997. - №2.-С. 15-17.

7. Дубініна Дз.М. Развіццё выразнага маўлення дашкольнікаў з дапамогай малых жанраў фальклору. Пралеска. - 1997. - № 4. - С. 34-37.

Дубініна Дзіна Мікалаеўна

Беларускі фальклор як сродак развіцця выразнага маўлення старэйшых дашкольнікаў ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму

Ключавыя словы: выразнасць, вобразнасць, фальклор, білінгвізм, маўленне, мастацка-маўленчая дзейнасць, гульнявыя комплексы.

Аб'ект даследавання — працэс развіцця беларускага маўлення дашкольнікаў ў сітуацыі блізкароднаснага білінгвізму.

Прадмет даследавання — фарміраванне выразнасці і вобразнасці беларускага маўлення старэйшых дашкольнікаў у працэсе іх эстэтычна-вобразных зносін..

Мэта даследавання — вызначыць і распрацаваць найбольш аптымальныя шляхі фарміравання выразнасці і вобразнасці беларускага маўлення старэйшых дашкольнікаў ва ўмовах блізкароднаснага білінгвізму.

Спецыфіка работы абумовіла выкарыстанне наступных метадаў даследавання: аналіз лінгвістычнай, псіхалагічнай, педагогічнай літаратуры; аналіз праграмных і метадычных дапаможнікаў, назіранне за працэсам фарміравання маўленчых навыкаў дашкольнікаў, гутаркі з выхавальнікамі, анкетаваанне выхавальнікаў, правядзенне педагогічнага эксперыменту, статыстычная апрацоўка эксперыментальных матэрыялаў.

У ходзе даследавання выяўлены асаблівасці ўспрымання старэйшымі дашкольнікамі (розных жанраў беларускага фальклору, вызначаны ўзроўні развіцця выразнасці рэпрадуктыўнага і прадуктыўнага маўлення выхаванцаў рускамоўнага дзіцячага сада, распрацаваны змест і методыка фарміравання выразнасці і вобразнасці беларускага маўлення дзяцей старэйшага дашкольнага ўзросту ў дзіцячым садзе з рускім моўным рэжымам. Вынікі даследавання выкарыстоўваюцца пры чытанні лекцый, спецкурсаў правядзенні семінараў, практычных заняткаў на факультэце дашкольнага выхавання БДПУ, курсаў павышэння кваліфікацыі дашкольных работнікаў і могуць быць выкарыстаны пры ўдасканаленні праграм, падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў па мастацка-маўленчай дзейнасці дзяцей на беларускай мове ў дзіцячым садзе з рускай мовай выхавання і навучання.

РЕЗЮМЕ

ДУБИНИНА Дина Николаевна

Белорусский фольклор как средство развития выразительной речи старших дошкольников в условиях близкородственного билингвизма

Ключевые слова: выразительность, образность, фольклор, билингвизм, речь, художественно-речевая деятельность, игровые комплексы.

Объект исследования — процесс развития белорусской речи дошкольников в ситуации близкородственного билингвизма.

Предмет исследования — формирование выразительности и образности белорусской речи старших дошкольников в процессе их эстетически-образного общения.

Цель исследования — определить и разработать наиболее оптимальные пути формирования выразительности и образности белорусской речи старших дошкольников в условиях близкородственного билингвизма.

Специфика работы обусловила использование следующих методов исследования: анализ лингвистической, психологической, педагогической литературы; анализ программных и методических пособий, наблюдение за процессом формирования речевых навыков дошкольников, беседы с воспитателями, анкетирование воспитателей, проведение педагогического эксперимента, статистическая обработка экспериментальных материалов.

В ходе исследования выявлены особенности восприятия старшими дошкольниками разных жанров белорусского фольклора, определены уровни развития выразительности репродуктивной и продуктивной речи воспитанников детского сада, разработано содержание и методика формирования выразительности и образности белорусской речи детей старшего дошкольного возраста в детском саду с русским языковым режимом. Результаты исследования используются при чтении лекций, спецкурсов, проведении семинаров, практических занятий на факультете дошкольного воспитания БГПУ, курсов повышения квалификации дошкольных работников и могут быть использованы при усовершенствовании учебных пособий по художественно-речевой деятельности детей на белорусском языке в детском саду с русским языком воспитания и обучения.

SUMMARY

. Dina Nikolaevna DUBININA

The Belmisan folklore as a means of development of elocution of the senior pre-school children in the condition of cognate biilingualism

Key words: elocution, figurativeness, folklore, biilingualism, speech, artistic and speech activity, playning complexes.

Object of research: the development of the Bularusan speech of the senior pre-school children in the condition of cognate biilingualism.

Subject of research: the forming of elocution and figurativeness of the senior pre-school children in the process of their aesthetic and figurative communication.

Target of the research is to define and devise the most optimum ways of the development of elocution and figurativeness of the senior pre-school children in the condition of cognate biilingualism.

The specificity of the research focusses on the using of the following research methods: fnalysis of linguistic, psychologic and pedagogic studies, analysis of programme and methodic supplies, observation on the development of speech skills of pre-school children, conversations with an educator, questionnaire, carrying out the pedagogic experiment, statistic treatments of experimental data.

The research work has exposed the teatures of the senior pre-school children's perception of various genres of the Belarusan folklore, and has defined the levels of reproductive and productive Belarusan speech development of the pre-school children, and has worked out the content and methods of elocution and figurativeness forming of the Belarusan speech of the children in nursery school with Russian language routine.

Подписано в печать *Ok. 41.97* . Объем I п.л. Тираж /00 экз. Заказ 996 • Бесплатно

Ротап rint ВГПУ. 220Б09, г. Минск, ул. Советская, 18ф.